

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

3-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/3 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarqand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Юсупов Хуршид Муратжанович</i> ПЕРВЫЕ ШАГИ ДВУХСТОРОННЕГО СОТРУДНИЧЕСТВА САУДОВСКОЙ АРАВИИ С МОМЕНТА НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	9-13
<i>Najmiddinov Zafar Xoshimjonovich</i> O'RTA OSIYO FAQIHLARINING MUSANNIFAK ASARLARIGA TA'SIRI XUSUSIDA	14-19

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Madraimova Marxamat Raximberganovna</i> XORAZM VILOYATIDA KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISHNING OBYEKTIV ZARURLIGI VA AHAMIYATI	20-23
<i>Abdullaev Jamshid Obidovich</i> SUN'IY INTELLEKT — XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA SAMARADORLIKNI OSHIRISH VOSITASI SIFATIDA	24-30
<i>Абдуллаев Алтинбек Янгибаевич</i> ДОННИ ҚАЙТА ИШЛАШ КОРХОНАЛАРИДА МАҲСУЛОТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ХАРАЖАТЛАРИ ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ ВА ТАННАРХ КАЛКУЛЯЦИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	31-46
<i>Ziyadullayev Zuxriddin Ilxom o'g'li</i> TIJORAT BANKLARI TRANSFORMATSIYASI BORASIDA NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLAR	47-51
<i>Alimova Saboxat Gaziyevena, Erkinova Sevinch</i> YASHIL IQTISODIYOT VA ATROF MUHIT MUAMMOLARI	52-56
<i>Zokirova Gavxar</i> GLOBAL PENSIYA TIZIMLARI BARQARORLIGI VA YETARLILIGI TAHLILI	57-66

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Tursunkulova Shaxnoza Tuychiyevna, Muxtorov Muxsin Jabborovich</i> TASAVVUFDA INSON MA'NAVIY KAMOLOTI MASALASI	67-73
<i>O'rinboyev Davlatjon Bahtiyorovich</i> IJTIMOIY FALSAFADA STRATEGEMALARNING O'RNI VA AHAMIYATI	74-79
<i>Alimov Mansur Narboyevich</i> PEDAGOGIYALARNING MA'NAVIY-AXLOQIY VA KASBIY RIVOJLANTIRISHDA AJDODLAR MA'NAVIY MEROSINING O'RNI. ("SILSILAT UL-ORIFIYN VA TAZKIRATU-S-SIDDIQIYN" ASARI MISOLIDA)	80-87
<i>To'xtasinov Shukurjon Shavkatjon o'g'li</i> MILLIY BIRLIK VA SIYOSIY HOKIMIYATGA DOIR JADIDLAR QARASHLARINING IJTIMOIIY- FALSAFIY AHAMIYATI	88-95
<i>Nurmatova Umida Jalolidinovna</i> AN'ANAVIY O'QISHNING GNOSEOLOGIK JIHATLARI	96-101

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Abdullaeva Charos Baxramovna</i> ZAMONAVIY LINGVISTIKADA REKLAMA DISKURSI TUSHUNCHASI	102-105
<i>Umarqulova Munira Zohidjon qizi</i> ILMIY-FANTASTIK ADABIYOT: JANRNING SHAKLLANISHI, RIVOJLANISHI VA POETIK CHEGARALARI	106-119
<i>Xaydarova Gavhar Abdukadirovna</i> ZAMONAVIY LINGVISTIK MADANIYAT KONTEKSTIDA "SPORT DISKURSI" TUSHUNCHASINING NAMOYON BO'LISHI	120-124
<i>Mirzarahimov Bahodir Shavkat o'g'li</i> "XALQ SO'ZI" GAZETASINING MATNLARINI DAVR BO'YICHA TASNIFLASH BOSQICHLARI	125-129
<i>Boboqulova Nilufar Xayrullo qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SHOULDER/YELKA, ELBOW/TIRSAK HAMDA WRIST/BILAK SOMATIK KOMPONENTLI MAQOLLARNING KONSEPTUAL TAHLILI	130-137
<i>Yangiboyeva Feruza Ortiq qizi</i> TIPS FOR TEACHING ENGLISH: STRATEGIES FOR EFFECTIVE LANGUAGE LEARNING	138-145
<i>Ибодуллаева Гавхар Уринбаевна</i> ОБУЧЕНИЕ ШКОЛЬНИКОВ К НАЧАЛЬНОМУ УРОВНЮ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В СРЕДНЕ- ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЕ	146-151
<i>Kuvvatov Raxmatulla Hikmatillayevich</i> SAN'ATGA OID AFORIZMLARNING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI.....	152-156
<i>Ibodullayeva Gulshod Urinovna</i> CHET TILLARINI O'RGANISHDA IMMERSIV O'QITISH USLUBLARI –SAMARALI YO'NALISH, YONDASHUVLAR VA XULOSALAR.....	157-160
<i>Habibullayeva Gulsanam Inomjon qizi</i> INNOVATIVE METHODS OF TEACHING READING (FOR PRE INTERMEDIATE LEVELS)	161-165
<i>Berdimurotova Sevara Maxmudovna</i> TILSHUNOSLIKDA TERMINOLOGIYANING XUSUSIYATLARI.....	166-169

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Kuchimova Shaxlo</i> VASIYATNOMANING OG'ZAKI SHAKLI VA UNI TUZISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEKNOLOGIYA VOSITALARIDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI	170-176
<i>Jumanazarov Faxriddin Erkinovich</i> KONTRAFAKT MAHSULOTLARNI ANIQLASH VA ULARNING MUOMALASIGA QARSHI KURASHISH MUAMMOLARI	177-183
<i>Курбанова Эльмира Асадовна</i> ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ОВД С ГОСУДАРСТВЕННЫМИ И ИНЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ ПО ПРОФИЛАКТИКЕ БЕЗНАДЗОРНОСТИ И ПРАВОНАРУШЕНИЙ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	184-190

<i>Raxmatullayev Xurshidjon Shukurilla o'g'li</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUNCHILIGIDA KRIPTO-AKTIV VA U BILAN BOG'LIQ BO'LGAN AYRIM MUAMMOLAR.....	191-195
<i>Aldamuratova Amangul Uralbayevna</i> FUQAROLIK PROTSESSIDA AJRIMLAR TUSHUNCHASI VA TURLARI	196-200
<i>Xakimov Jahongir Olimjon o'g'li</i> KIBERFIRIBGARLIK VA KIBERKORRUPSIYA – RAQAMLI DUNYODAGI MURAKKAB JINOYATLAR.....	201-208
<i>Ergashev Qaxramon Zokirjonovich</i> KORRUPSIYAVIY JINOYATLARGA QARSHI KURASHISHNING IJTIMOY ZARURATI.....	209-219
<i>Normatov Isomiddin Dustqul o'g'li</i> XUFIYONA IQTISODIYOTGA QARSHI KURASHISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI	220-224
<i>Пулатов Темурабек Гайратжон угли</i> ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ КИС В СЕКТОРЕ ФИНАНСОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	225-231
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Yaqubov Fazliddin Muxitdinovich</i> JISMONIY TARBIYA VA SPORT MUTAXASSISLARINING ILMIY-TADQIQOTCHILIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA FANLARARO INTEGRATSIYA	232-236
<i>Sharipova Farida Salimdjanoyn, Qo'ng'irotova Anorxol</i> TIBBIYOT OLIYGOHLARIDA "TIBBIY BIOLOGIYA" HAMDA "UMUMIY GENETIKA" FANLARINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLAR SAMARADORLIGI	237-241
<i>Собирова Гулибарно Зайнутдин кизи</i> МЕТОДИКА ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ В РАЗВИТИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	242-252
<i>Salayev Donyor Baxtiyarovich</i> ZAMONAVIY JISMONIY TAYYORGARLIKNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI.....	253-259
<i>Turdimuratov Dilmurad Yuldashevich</i> OLIY TA'LIM MUASSASASIDA BOKS MURABBIYLARINI KASBGA YO'NALTIRISH TIZIMINING XUSUSIYATLARI	260-266
<i>Hakimova Nargiza Uralovna</i> YOSH KURASHCHI QIZLARDA MUVOZANAT QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA RAQS VA HARAKATLI O'YINLARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI	267-273
<i>Otepbergenov Jetkerbay Sakbergenovich</i> MODULLI TA'LIM SHAROITIDA TALABALARNI INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISHGA UNDASH MUAMMOSI	274-279

Received: 10 April 2025
Accepted: 15 April 2025
Published: 28 April 2025

Article / Original Paper

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SHOULDER/YELKA, ELBOW/TIRSAK HAMDA WRIST/BILAK SOMATIK KOMPONENTLI MAQOLLARNING KONSEPTUAL TAHLILI

Boboqulova Nilufar Xayrullo qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

"Amaliy ingliz tili" kafedrası o'qituvchisi

E-mail: boboqulovanilufar237@gmail.com

Annotatsiya. Har bir xalq maqollari – uning ko'p asrlik donishmandligi va hayotiy tajribasining siqiq ifodasidir. Maqollar qisqa va obrazli iboralar orqali xalqning dunyoqarashi, qadriyatları va ijtimoiy norma-talablarini aks ettiradi. Xususan, tana a'zolariga oid somatik iboralar maqollarda ko'p qo'llaniladi – bular yelka (shoulder), tirsak (elbow), bilak (wrist/forearm) kabi so'zlarni o'z ichiga olgan metaforik ifodalardir. Somatik metaforalar insonning jismoniy tajribasini abstrakt tushunchalarni ifodalashda qo'llashga asoslanadi; ya'ni, inson tanasi oddiy va tushunarli manba sifatida foydalanilib, murakkab ma'naviy yoki ijtimoiy mazmunni yetkazadi. Maqollardagi bunday jismoniy obrazlar orqali xalq mentaliteti va madaniyati o'z ifodasini topadi.

Kalit so'zlar: Maqol, somatik metafora, tana a'zolari, konsept, tilshunoslik, frazeologizm, ibora, izoh, obraz, madaniyat.

CONCEPTUAL ANALYSIS OF PROVERBS WITH THE SOMATIC COMPONENT SHOULDER/YELKA, ELBOW/TIRSAK HAMDA WRIST/BILAK IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Bobokulova Nilufar Xayrullo qizi

Teacher of the Department of "Practical English"

of the Termez State Pedagogical Institute

Abstract. The proverbs of any nation represent a condensed expression of its centuries-old wisdom and life experience. Through brief and figurative phrases, proverbs reflect the worldview, values, and social norms and expectations of the people. In particular, somatic expressions related to body parts are frequently used in proverbs—these include metaphorical phrases involving words such as shoulder, elbow, and wrist/forearm. Somatic metaphors are based on the use of human physical experience to express abstract concepts; in other words, the human body is employed as a simple and understandable source to convey complex spiritual or social meanings. Through such physical imagery in proverbs, a nation's mentality and culture find their expression.

Keywords: Proverb, somatic metaphor, body parts, concept, linguistics, phraseologism, expression, interpretation, imagery, culture.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V5SI3Y2025N17>

Kirish.

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi yelka, tirsak va bilak bilan bog'liq maqollar qiyosan o'rganiladi. Bu tanlov bejiz emas: aynan yelka odatda yuk ko'tarish, mas'uliyat va yordam kabi tushunchalar bilan bog'liq; tirsak – ba'zan afsus-nadomat yoki yaqinlik/masofa kabi ma'nolarni beradi; bilak esa jismoniy kuch va mehnat timsoli sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Maqolada ushbu somatik komponentli maqollar strukturasi va mazmuni tahlil qilinib, ularning metaforik hamda madaniy ma'nolari sharhlanadi. Ingliz va o'zbek tillaridagi ifodalarning o'xshash va farqli jihatlari ko'rsatilib, ularning ortidagi kognitiv asoslar va ijtimoiy madaniy kontekst ochib beriladi.

Maqolada ingliz va o'zbek maqollar kontrastiv (qiyosiy) usulda solishtirilib, ularning o'xshashlik va tafovutlari tizimli ravishda tahlil qilindi. Bunda semantik va pragmatik farqlariga e'tibor qaratildi: bir xil somatik obraz ikki tilda bir xil konseptual ma'no beradimi yoki har xil mazmun yuklatilganmi, ularning qo'llanish doirasi va tarbiyaviy xulosasi qanchalik farq qiladi. Shuningdek, maqollarni yuzaga keltirgan ijtimoiy-madaniy omillar – xalqning turmush tarzi, urf-odatlar, tarixiy an'analari – mazkur iboralaridagi obrazlilikka qanday ta'sir etgani muhokama qilindi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya.

Tahlil jarayonida kognitiv tilshunoslik nazariyasidan, xususan, Lakoff va Jonson tomonidan ilgari surilgan "tananing tajassumi" (embodiment) g'oyasidan foydalangan holda, metaforalar orqali insoniy tajriba va tafakkur bog'liqligi yoritildi. Shuningdek, konseptual metafora metodi yordamida har bir maqoldagi tanaga oid unsur qaysi ma'nodagi ko'chma aloqa vositasi ekani aniqlab berildi.

Yelka obrazli maqollar. Yelkaga oid maqollar har ikki tilda muhim ma'naviy yuk tashuvchi obrazdir. Yelka odatda *yuk ko'tarish, mas'uliyatni zimmasiga olish*, yoki *yonma-yon turib yordam berish* ma'nolarini anglatadi. Ingliz tilida "shoulder" ishtirokidagi bir qancha iboralar keng tarqalgan: masalan, "*to shoulder a burden*" (*yelkasiga yuk olish*, ya'ni *mas'uliyatni o'z zimmasiga olish*), "*carry the weight of the world on one's shoulders*" (yelkasida butun dunyo yukini ko'tarib yurmoq, ya'ni o'ta katta tashvish va majburiyatga ega bo'lmoq) kabi. Bu iboralar yelkani metaforik tarzda mas'uliyat va tashvishlarni ko'taruvchi tayanch nuqta sifatida tasvirlaydi. Xuddi shunday, o'zbek tilida ham "*yelkasiga yuk olmoq*", "*yelkasida tog' ko'tarib yurgandek*" kabi iboralar og'ir majburiyatni ko'tarish ma'nosida qo'llanadi. Demak, har ikki tilda "Mas'uliyat – yuk" konseptual metaforasi yelka orqali ifodalanadi, bu esa inson tasavvurlarida yelkaga yuk ortish hayotiy sinovlarga metafora bo'lib xizmat qilishini ko'rsatadi [1].

Bundan tashqari, yelka obrazi *yordam va birdamlik* tushunchalarini ham bildiradi. Inglizchada "*shoulder to shoulder*" iborasi bor bo'lib, bu "*yelkama-yelka*" degani – ya'ni birov bilan yonma-yon, bir safda turib harakat qilish, hamkorlikda ishlash. Masalan, "*They stood shoulder to shoulder in the battle*" – "*Ular jangda yelkama-yelka turdilar*" – bu birlik va birdamlik ramzidir. O'zbek tilida xuddi shu yelkama-yelka iborasi bevosita qo'llanadi va xalqimiz orasida "*yelkadosh*" so'zi ham mavjud bo'lib, u yaqin do'st, tayinchoq ma'nosini anglatadi (yelkasi birga bo'lgan kishi, ya'ni har vaziyatda yonma-yon turuvchi do'st). Demak, yelka ham ingliz, ham o'zbek tillarida "Yordam – yonma-yon turish" g'oyasini ifodalovchi obrazdir.

Biroq ingliz va o'zbek tillarida yelka bilan bog'liq ba'zi iboralar keskin farqlanadi. Ingliz tilida "*to give someone the cold shoulder*" degan maqol bo'lib, kimnidir "*sovuq yelka bilan kutib olish*", ya'ni qasddan bepisand munosabatda bo'lish, mensimaslikni bildiradi. Ushbu

frazologizm qadimgi odatga borib taqaladi: aytilishicha, o'rta asrlarda mezbbon noxush mehmoniga iliq go'sht emas, sovuq yelka go'shti tortib, unga e'tiborsizlik ko'rsatgan. Hozirda bu ibora "*qasddan e'tiborsiz qoldirmoq*" ma'nosida ishlatiladi [2]. O'zbek tilida esa yelka bilan bunday ma'noni bildiradigan maxsus ibora yo'q – mensimaslikni ifodalash uchun "*yuz o'girmoq*" (yuzini chirish, e'tibor bermaslik) deyiladi. Demak, "sovuq yelka" metaforasi ingliz tiliga xos bo'lib, o'zbek tilida bu bevosita yelka orqali ifodalanmaydi – bu ikki xalq madaniyatidagi farqli odob-me'yorlarni aks ettiradi (inglizcha iborada mehmonnavozlikda sovuq go'sht berish bilan kinoya qilingan).

Muhokama.

Yelka obrazi atrofida yana bir qiziqarli farq – "*chip on one's shoulder*" iborasidir. Ingliz tilida "*to have a chip on one's shoulder*" – kimningdir yelkasida "yonga yog'och bo'lagi" olib yurishi – degan ibora mavjud bo'lib, *tajanglik* yoki *hanuz eski ginalarni ichida saqlab yurish* ma'nosini anglatadi. Bunday odam har lahza janjalga tayyor, hammaga xusumat ko'zi bilan qaraydi. Bu ibora tarixiy jihatdan 19-asr Amerikasi urf-odatiga borib taqaladi: kimdir bilan mushtlashmoqchi bo'lgan yigit yelkasiga bir yog'och parchasini qo'yib, birov uni uchirib yuborishini kutgan – bu janjalga chaqiriq edi. Hozir "*chip on shoulder*" metaforasi orqali kishi o'zini hammadan ranjigan, doimo kurashga shay tutayotgan holat tasvirlanadi. O'zbek tilida esa yelkaga oid bunday mazmundagi maqol yo'q. Bu holat, masalan, "*ko'nglida gina saqlamoq*" kabi iboralar bilan ifodalanadi, lekin tana a'zosi orqali emas. Ushbu farq ingliz jamiyatidagi individuum g'ururi va mo'ljallangan tajovuzkorlik tushunchasi o'z ifodasini topganini ko'rsatadi. O'zbek madaniyatida esa bunday holatlarni bevosita ifodalash kamroq bo'lib, ko'proq yumshoqroq, kontekstual ifodalar mavjud.

O'zbek maqollarida yelka obrazining yana bir ahamiyatli jihati – *kuyunchaklik* va *meros* tushunchasi bilan bog'liq qo'llanishidir. Masalan, "*Yelka yag'ri – otaga meros, ota yag'ri – o'g'ilga meros*" degan maqol bor [2]. Bu yerda "yag'ri" – bu yelkaning yara bo'lib qotgan qismi (odatda og'ir yuk ko'taraverish natijasida ot yoki tuyada paydo bo'ladigan qadoq). Maqolning ma'nosi shuki, ota bosib o'tgan mashaqqatli yo'l, uning yelkasidagi yarasi – mehnat va azoblari – baribir o'g'ilga ham meros bo'lib o'tadi. Avlodlar davomiyligi va mehnat merosi g'oyasi shu obraz orqali berilgan. Ingliz tilida to'g'ridan-to'g'ri yelka bilan aytiladigan bunday maqol topilmaydi, lekin mazmun jihatidan ma'lum "*Like father, like son*" ("Otaga qarab o'g'lini tani") degan naqlga to'g'ri keladi. Demak, o'zbek tilida yelka obrazi nafaqat individual yuk yoki birdamlik, balki *avloddan-avlodga o'tuvchi an'ana* va *mas'uliyat* ma'nolarini ham ifodalay oladi. Bu orqali o'zbek xalqining oilaviy merosga, otadan o'g'ilga o'tadigan mehnat va matonat maktabiga e'tibori namoyon bo'ladi.

Yuqoridagi tahlildan ko'rinib turibdiki, **yelka** obraziga oid asosiy metaforalar har ikki tilda mas'uliyatni yuk sifatida tasavvur qilish va birlikni yonma-yon yelka sifatida tasvirlashda uchrashini ko'rdik. Shu bilan birga, ayrim madaniy xos ifodalar faqat bir tillarga oid: masalan, "sovuq yelka" va "yelka yag'ri meros" kabi tushunchalar. Bu esa xalqlarning tarixiy va ijtimoiy tajribasi qanday qilib o'xshash jismoniy obrazga turlicha ma'no yuklashini ko'rsatadi.

Tirsak obrazli maqollar. Tirsak (elbow) somatik komponenti ishtirokidagi maqollar va iboralar ingliz va o'zbek tillarida anchagina farqlanadi. Ingliz tilida tirsak bilan bog'liq bir qancha idiomatik iboralar mavjud bo'lsa-da, ular ko'pincha jismoniy masofa yoki harakat erkinligi, shuningdek, muloqot va mehnat bilan bog'liq. O'zbek tilida esa tirsak obrazi asosan afsuslanish va armon bilan bog'liq noyob metaforada namoyon bo'ladi:

Birinchidan, o'zbek tilida juda mashhur *"Tirsakni tishlab bo'lmas"* maqoli mavjud [4]. Bu ibora so'zma-so'z "O'z tirsagingni tishlab bo'lmaydi" degani bo'lib, ma'nosi – "ko'z oldinda turgan, ammo qo'l yetmaydigan orzu yoki narsa haqida" aytiladi [3]. Haqiqatan ham, inson o'z tirsagini chaqmoqchi bo'lsa, u og'ziga yetkazib olmaydi – bu erishib bo'lmas orzu yoki kech qolganda qilinaajak behuda pushaymonning ramziy ifodasidir. Mazkur maqol odatda quyidagi kengroq kontekstda keltiriladi: *"Tirsakni tishlab bo'lmas, tishing borida tishlab qol; kuching borida ishlab qol."* Ya'ni, "Inson o'z tirsagini tishlay olmaydi (ya'ni kech bo'lganda armon qiladi), shu sababli tishing sog'lom paytida chaqib qol, kuching borida mehnat qilib qol". Bu hikmat orqali o'zbek xalq maqoli fursatni boy bermaslik, vaqtida harakat qilish kerakligini uqtiradi – aks holda kech bo'lgach, tirsak tishlashdan boshqa chora qolmaydi (pushaymonning foydasi yo'q). Demak, o'zbek tilida tirsak obrazi orqali afsus va armon konsepti kuchli ifodalangan.

Ingliz tilida esa tirsak bilan bog'liq bunday ma'nodagi maqol yoki idiom topilmaydi. Afsuslanish haqida inglizlar *"cry over spilt milk"* (to'kilib ketgan sut ustida yig'lama) kabi boshqa metaforadan foydalanadilar, yoxud *"I could kick myself"* (o'zimni tepkilagim keladi – qattiq xato qilganimga pushaymonman) deyilar. Lekin tirsakni tishlash konsepti ingliz tafakkurida yo'q. Bu esa qiziq bir farq: garchi armon tushunchasi hamma madaniyatda mavjud bo'lsa-da, uni ifodalash uchun tanlangan jismoniy obraz har xil – o'zbeklar tirsakning yetmasligidan, inglizlar esa yerga to'kilib ketgan sutdan timsol yaratadilar. Shu tariqa, "imkon qoldan ketgach pushaymon" g'oyasi har xil madaniy kontekstlarda turli vizual manzaralar bilan bog'langan.

Ingliz tilida tirsak (elbow) so'zini o'z ichiga olgan iboralar asosan quyidagi yo'nalishlarda kuzatiladi:

Shaxsiy makon va erkinlik: *"room to swing a cat"* iborasining bir variantida *"elbow room"* degan ifoda bor, ya'ni "tirsak sig'adigan joy" – bu yetarlicha bo'sh joy, erkin harakatlanish imkoni degani. Masalan, *"I need some elbow room in this small apartment"* – kichik xonadonda "tirsak tirash uchun joy kerak" deganlari, torlikdan shikoyat. Bu ibora ingliz tilida jismoniy makon metaforasi orqali shaxs erkinligini ifodalaydi. O'zbek tilida bu ma'noni *"oyoq-qo'lini yozib oladigan joy"* kabi umumiy iboralar bilan aytamiz; tirsak so'zini ishlatmaymiz.

Yaqin aloqa va muloqot: *"to rub elbows with someone"* – "kim bilandir tirsak tirashtirib turmoq" degani – ingliz tilida *yaqin muloqotda bo'lmoq, bir davrada bo'lish* ma'nosini beradi. *"In that event, I rubbed elbows with several famous actors."* Bu ibora ko'proq norasmiy uslubda, mashhur yoki yuksak maqomli kishilar bilan aralashib yurishni bildiradi. O'zbek tilida to'g'ridan-to'g'ri *tirsak* so'zi bilan bunday frazeologizm yo'q; yaqin muloqotni *"yonma-yon o'tirish"*, *"bir davrada bo'lish"* va hokazo bilan ifodalaymiz. Bu ham madaniy farq: ingliz tilida jamoalarda tenglik va kirishuvchanlikni *"tirsak tirashtirish"* orqali ifodalash kuzatilsa, bizda buni ifodalash uchun somatik detallash kamroq.

Mehnat va sa'y-harakat: Ingliz tilida *"elbow grease"* degan qiziqarli ibora bor. *"Grease"* – surtma, moy; *"tirsak moyi"* deb so'zma-so'z tarjima qilinsa, aslida bu – qattiq jismoniy mehnat, ayniqsa qo'l mehnati. Masalan, *"It took a lot of elbow grease to polish this old table"* – bu eski stolni sayqallash uchun "ko'p tirsak moyi ketdi", ya'ni ancha ter to'kib ishlandi. Ushbu ibora og'ir mehnat qilish jarayonida tirsaklar hatto "moylanib" ketgudek bo'lib ishqalanganini hazil bilan ta'kidlaydi. O'zbek tilida buning ekvivalenti *"peshona terisi"* iborasidir – *"Ko'p peshona terisi to'kdingiz"* deyilsa, aynan katta mehnat qildingiz degani. Demak, har ikki tilda qo'l mehnati tushunchasi bor, lekin inglizlar *tirsakni* tilga olsa, biz *peshona teri* (ma'nan mehnat) obrazidan foydalanamiz.

Ko'rib turganimizdek, **tirsak** so'zi ishtirokidagi ifodalarning ma'nosi ikki tilda deyarli kesishmaydi. O'zbekcha "tirsakni tishlash" aforik iborasi – bu bizning tilda keng tarqalgan va mustahkam o'rnashgan obraz bo'lib, boshqa tillarda unchalik uchramaydi. U xalqning kechikkan afsusni jismoniy imkonsizlik orqali ifodalashdagi topqirligini ko'rsatadi. Ingliz tilidagi tirsak iboralari esa asosan jismoniy holatlardan olingan idiomlar bo'lib, ular orqali individuum erkinligi (elbow room) yoki bir davraga kirish (rub elbows) kabi g'oyalar aks etadi. Bu holat, qaysidir ma'noda, G'arb jamiyatida shaxsiy erkinlik va ijtimoiy faoliyatga beriladigan urg'uga ishora qiladi.

Shuningdek, "*elbow grease*" misolida ko'rganimizdek, inglizlar hazil ohangida tirsakni "moylash" orqali mehnatsevarlikni ta'riflaydi – bu esa ularning tilida mehnatga nisbatan pragmatik va bevosita qarash borligini bildiradi. O'zbeklar esa mehnatni "*peshona terisi*" – peshonadan oqar ter bilan ifodalaydi, ya'ni mehnatni halollik va mashaqqat bilan bog'laydi (peshona teri – halol mehnat nishonasi). Demak, **tirsak** obrazi misolida ham umumiy tushunchalarning turli jismoniy timsollanayotganini ko'ramiz.

Bilak obrazli maqollar. Bilak (forearm, wrist) so'zi o'zbek tilida juda ko'p ma'noda jismoniy kuch va qudrat ramzi sifatida qo'llanadi. Ingliz tilida "*bilak*"ning to'g'ridan-to'g'ri mos so'zi "*wrist*" bo'lsa-da, inglizcha maqol va iboralarda *wrist* deyarli kuzatilmaydi; buning o'rniga umumiyroq "*arm*" (yelka bilan bilak oralig'i) yoki "*hand*" (qo'l) ishlatiladi. Shunday bo'lsa-da, bilakka oid konseptual ma'nolarni qiyoslash maqsadida ingliz tilidagi *arm/hand* bilan bog'liq ayrim iboralarni esga olamiz [4].

Eng avvalo, o'zbek tilidagi bilak obrazining eng mashhur ko'rinishi – bu kuch va ilm munosabatini ifodalovchi hikmatli naql. Xalqimiz: "*Bilagi zo'r birni yiqar, bilimi zo'r – mingni*" deb bejiz aytmaydi [2]. Mazkur maqol turli manbalarda biroz farqli variantlarda uchrashi mumkin (masalan, "*yengadi*" yoki "*yiqar*" shaklida), lekin mohiyati o'zgarmaydi: "Bilakdagi jismoniy kuch bo'lsa faqat bir raqibni yengadi, ilmdagi kuch bo'lsa minglab raqibni yengadi". Bu yerda bilak – xom jismoniy kuch timsoli, ilm esa aql kuchi timsoli sifatida qarama-qarshi qo'yilgan. Maqolning o'git-mohiyati shuki, ilm-ma'rifat jismoniy quvvatdan ustun. Bu naql xalqimiz tafakkurida "aql — qudrat" konsepsiyasi qay darajada chuqur ildiz otganini ko'rsatadi: "*bilak zo'rligi*" (muskul kuchi) bilan maqtanish – tor doirada yaxshi, lekin jamiyatda katta muvaffaqiyatlar "*bilim zo'rligi*" (ilm qudrati) bilan qo'lga kiritiladi.

Natijalar.

Ingliz tilida ham mazmunan shu g'oyani ifodalovchi maqollar bor, masalan: "*Knowledge is power*". (Ilm – kuchdir) yoki "*Brain is better than brawn*." (Aql mushakdan yaxshiroq) – lekin bunda tananing bilak qismi alohida tilga olinmaydi. Inglizlarda "*strong-arm someone*" degan ibora bor, u "*zo'ravonlik bilan o'z xohishini o'tkazmoq*" deganidir (bevosita bilak demasa ham, arm – qo'l orqali kuch ishlatish nazarda tutiladi). Biroq maqol darajasida bilak haqidagi maxsus ibora yo'q. Demak, **bilak** so'zi ishtirokida ilm va kuchni taqqoslash o'zbek tiliga xos uslubiy hodisadir.

Mustaqillik va tayanch. O'zbek tilida "*O'z bilagingga suyan*" degan nasihatli ibora ishlatiladi – ya'ni "o'z bilagingga tayan" (o'z kuchingga ishongan ma'qul, begonadan najot kutma). Bu ham folklorda, ham kundalik nutqda uchraydi. Mazmuni – o'z kuch-qudratingga ishonib ish tut degani, boshqalarga suyanaverma. Bu g'oya ingliz tilidagi "*Self-reliance*" (o'ziga tayanish) konsepsiyasiga to'g'ri keladi, lekin inglizlar buni "*Stand on your own two feet*" (o'z ikkala oyog'ingda tur – ya'ni mustaqil bo'l) yoki "*Trust to yourself*" kabi iboralar bilan aytadilar;

bilak soʻzini ishlatmaydilar. Lekin ingliz tilida qiziqarli bir zid obraz ham bor: *“to twist someone’s arm”* – *“birovning qoʻlini qayirmoq”* – yaʼni kimnidir oʻz gapiga koʻndirish uchun bosim oʻtkazmoq. Unda ham bilak (arm) tilga olinadi, lekin maʼno boshqacha – zoʻrlab itoat ettirish. Oʻzbekchada bunga *“qoʻlini qayirmoq”* aynan tarjimasi bor, lekin koʻproq *“boʻynini burmoq”* (boʻysundirish) kabi variantlar ishlatiladi. Bu esa *bilak/qoʻl*ning qanchalik kuch ramzi ekanini koʻrsatadi: mustaqillik ham, birovga boʻysundirish ham qoʻl/bilak orqali metaforik ifoda topadi.

Jazo va yumshoqlik. Ingliz tilida *“a slap on the wrist”* degan ibora bor, bu *“bilakka bir tarsaki”* degani boʻlib, juda yengil jazo yoki tanbeh maʼnosini anglatadi. Masalan: *“He should have been jailed, but he got off with just a slap on the wrist.”* – *“U qamoqqa olinishi kerak edi, ammo faqat bilagiga tarsaki bilan qutuldi”*, yaʼni juda engil jazo oldi. Ingliz tilida bilak obrazi orqali *“ahamyatsiz jazo”* tushunchasi berilgan. Oʻzbek tilida *“bilagiga tarsaki”* degan ibora odatiy emas, biz *“yengil jazo”*, *“ogohlantirish bilan qutuldi”* deymiz. Bu kichik farq ham madaniy tafakkurdagi nuansni koʻrsatadi: Gʻarbda kichik qonunbuzarlik uchun beriladigan jazoni hazil tariqasida *“qoʻlga qoqib qoʻyish”* deya metaforik atashadi (bolaga tanbeh bergandek), bizda esa bunga alohida somatik obraz qoʻllanmaydi.

Mehnat va saʼy. Oʻzbek tilida *“bilak boylash”* degan ibora bor – ayniqsa *“bilak boylab ishlash”* deyilsa, barcha kuchini ishga solib mehnat qilish, belni mahkam bogʻlab astoydil kirishish degani. Bu ibora dastlab toʻy-hashamlarda kuyovning doʻstlari belbogʻi yoki roʻmol bilan bilaklarini bogʻlab oʻynatish odatidan kelib chiqqan boʻlishi mumkin, ammo hozir umumiy maʼnoda mehnatga shaylanish uchun ishlatiladi. Ingliz tilida aynan bilak bogʻlash ekvivalenti yoʻq, lekin *“roll up one’s sleeves”* (yengi(ni) shimarib qoʻlga kirishmoq) iborasi bor – bu ham ishga jiddiy kirishish maʼnosini beradi. Koʻrib turganimizdek, har ikki tilda ishga bel bogʻlash konsepti mavjud, faqat biri bilakni, boshqasi yengni (qoʻl kiyimini) obraz sifatida tanlaydi. Natija bir xil – qatʼiy bel bogʻlash, ishga kirishish.

Yuqorida keltirilganlardan koʻrinadiki, *bilak* obrazi oʻzbek tilida juda ijobiy va kuchli konnotatsiyaga ega. U botirlik, jangovorlik (masalan, *bilak kuchiga tayanmoq*), mehnatsevarlik (*bilagini mahkam bogʻlamoq*) va eng muhimi ilmga intilish (*bilimi zoʻr mingni yiqar*) kabi nuqtalarda tilga kiradi. Ingliz tilida *“bilak”* soʻzining oʻzi bilan bunday boy maʼno qatlamli yoʻq, ammo *“arm”* (qoʻl) soʻzi va uning atrofidagi iboralarda oʻxshash tushunchalar namoyon boʻladi. Bu holat shuni koʻrsatadiki, har bir til tanani konseptualizatsiya qilishda oʻz yoʻlini tanlaydi – qaysidir til *qoʻl*ni koʻproq ishlatar, qaysidir til *bilak*ni, yana boshqasi *yelkani*. Lekin maqsad – abstrakt gʻoyani konkret obrazda berish – hammada mushtarak.

Yuqoridagi qiyosiy tahlil tanaga oid metaforalar milliy tafakkur va madaniyat bilan qanchalik uzviy bogʻliq ekanini aniq namoyon etadi. Ingliz va oʻzbek tillaridagi maqollarda yelka, tirsak, bilak obrazlarining qoʻllanilishi orasida qator oʻxshashliklar hamda farqlar mavjud. Endi ushbu lingvistik kuzatishlarning ortida yotgan kognitiv va madaniy omillarni tahlil qilamiz [3].

Birinchidan, baʼzi umuminsoniy metaforalar har ikki tilda deyarli bir xil. Masalan, *“Masʼuliyat – yuk”* konsepti inglizlarning *“carry a burden on shoulders”* yoki *“weight on shoulders”* iboralarida ham, oʻzbeklarning *“yelkasiga yuk”* iborasi ham mavjud. Bu shuni koʻrsatadiki, inson jismoniy tajribasi (yelkada yuk koʻtarish ogʻirligi) universal boʻlib, har ikki xalq hayotida ham ogʻir majburiyatlarni tasvirlash uchun bir xil manzara tanlangan. Xuddi shuningdek, *“Birlik – yelkama-yelka”* gʻoyasi ham umumiy – jang yoki mehnat boʻladimi,

odamlar yonma-yon tursa kuchliroq bo'lishini ham ingliz, ham o'zbek maqollari ta'kidlaydi. Bu mushtarakliklar, kognitiv tilshunoslik tili bilan aytganda, "konseptual metaforalarning universalligi"ga misoldir: inson tanasi va uning fizik holatlari ayrim abstrakt tushunchalarni ifodalash uchun tabiiy asos bo'lib xizmat qiladi, shu bois ayrim metaforalar har yerda uchraydi [2].

Shu bilan birga, ko'plab hollarda somatik metaforalar milliy boylik sanaladi – ya'ni, har bir madaniyat o'ziga xos obrazlarni rivojlantirgan. Masalan, o'zbeklar tirsakni tishlaydi, inglizlar esa "sovuq yelka beradi". Bir-biriga o'xshamagan bu ifodalar ortida xalqning turmush tarzi va xarakteri aks etadi. "Tirsakni tishlab bo'lmas" maqoli agrar va pastoral hayot kechirgan o'zbek xalqining mulohazakorona, imkonni boy bermaslikka undovchi falsafasini bildirsa, "give the cold shoulder" iborasi rasmiy qoidalar va ijtimoiy munosabatlarga e'tiborli bo'lgan ingliz madaniyatida paydo bo'lgan nozik kinoya mahsuli. Shuningdek, "chip on the shoulder" kabi ibora Amerika madaniyatidagi individual g'urur va jangovorlik unsurlarini yodga soladi – bu yerda har bir insonning o'z haq-huquqini himoya qilishga doim shay turishi (hatto mayda bahonadan janjal chiqarishgacha) qiziqarli tarzda yelka obrazi bilan bog'langan. O'zbeklarda bunday tajanglik ochiq maqol darajasiga ko'tarilmagan, chunki bizning milliy mentalitet ko'proq kechirimlilik va bosiqlikni targ'ib etadi.

Kognitiv jihatdan qaraganda, tanlangan tana qismi konseptual xaritada qaysi rolni o'ynashi mumkinligini ham ko'rdik. Masalan, yelka ko'pincha "tayanch nuqta" (support point) vazifasida: xoh yuk tashish bo'lsin, xoh yoniga bosh suyanadigan do'stlik (shoulder to cry on) bo'lsin – yelka tayanch va suyangich timsoli. Bu ham ingliz, ham o'zbek dunyoqarashida uchraydi. *Tirsak* esa qiziq bir tarzda farq qiladi: ingliz metaforasida u "harakat radiusi"ni belgilasa (elbow room – tirsak sig'imi, ya'ni erkinlik), o'zbek metaforasida "erishilmas masofa"ni belgilaydi (tirsakni tishlab bo'lmas – yaqin bo'lsa-da yetib bo'lmas). Boshqacha aytganda, ingliz ongida tirsak yon-atrofdagilar bilan jismonan to'qnash kelmaslik, o'z hududini saqlash ramzi bo'lsa, o'zbek ongida tirsak – ortga qaytarib bo'lmas vaqt va imkoniyat ramzi. Bu tafovut, ehtimol, individualizm va kollektivizm elementlari bilan ham bog'liq bo'lishi mumkin: ingliz jamiyatida shaxsiy makon (personal space) tushunchasi muhimroq ekani tilga ham singgan (elbow room), o'zbek jamiyatida esa vaqtdan unumli foydalanish va ortga qaytmas fursatlar haqida ogohlik (tirsakni tishlab bo'lmas) ko'proq ta'kidlanadi.

Bilak obrazining qiyosiy tahlili esa xalq mentalitetini yoritishda ayniqsa qimmatli bo'ldi. O'zbek maqollarida *bilak* – mardlik, jasorat va shu bilan birga olimlikka zid qo'yiladigan kuch ramzi. Amir Temurdan tortib bugungi kunga qadar bizning xalq dostonlarida, maqollarda "bilak" so'zi botir yigit sinonimi sifatida keladi. Biroq ayni paytda xalqning donishmandligi shuni ko'rsatadiki, quruq bilak kuchi besamar – unga aql hamroh bo'lishi lozim. "*Bilimi zo'r mingni yiqar*" degan maqol ana shu falsafani avloddan avlodga o'tadigan hikmat sifatida mustahkamlagan. Ingliz tilida *wrist* yoki *arm* shu qadar kuchli ma'naviymano ega emas; ular uchun *brain* (miya) va *heart* (yurak) ko'proq ma'naviy tushunchalarni tashiydi (masalan, "*to have a heart of gold*", "*to use one's head*" va hokazo). Bu ham qiziq farq: o'zbek tasavvurida kuch markazi qo'llarda joylashgan (bilak, yelkada yuk ko'tarish, tirsakni tishlash – hammasi qo'l bo'limlari atrofida), ingliz tasavvurida esa ko'proq bosh (head, brain) va ko'krak (heart) atrofida. Albatta, ingliz tilida ham *hand* va *arm* bilan bog'liq ko'p iboralar bor ("*lend a hand*", "*right-hand man*", "*long arm of the law*" va hokazo), lekin bilak darajasida emas. Bu kognitiv

tafovut, ehtimol, *til tizimidagi tasodifiy hol* ham bo'lishi mumkin, lekin baribir qiziq – har bir til tananing qaysidir qismlarini frazeologizmlarga “jalb etish” bo'yicha o'ziga xos “tanlov”ga ega.

Yana bir e'tiborli nuqta – somatik metaforalar xalq mentalitetini yoritadi tezisini tasdiqlashimiz mumkin. O'zbek maqollaridagi yelka-yelka yoki bilak bilan bog'liq misollar jamoaviylik, katta avlodga hurmat, ilmni qadrlash kabi milliy qadriyatlarini o'zida aks ettiradi. Masalan, “*yelkama-yelka*” – jamoaviy birlik ruhi, “*otaga meros*” – oilaviy an'ana davomiyligi, “*bilimi zo'r*” – ilmga intilish. Ingliz iboralarida esa “*cold shoulder*” – ortiqcha rasmiyatchilik va sovuqqonlikka salbiy ishora, “*elbow room*” – shaxsiy erkinlikka intilish, “*chip on shoulder*” – yakka shaxsning g'ururi va huquqini talab qilishi ko'rinadi. Albatta, bu iboralarga haddan ziyod umumlashma ma'no yuklab ham bo'lmaydi – har birini alohida tarixiy kontekstda tushunish zarur. Biroq, umuman olganda, til – bu xalq ruhi ko'zgusi, ta'birini yana bir bor tasdiqlovchi dalillarni ushbu maqollar misolida ko'rdik.

Xulosa.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, *ingliz va o'zbek maqollarida yelka, tirsak, bilak komponentlarining qo'llanilishi* til va madaniyat uyg'unligining yaqqol namunalarini beradi. Ingliz va o'zbek maqollarining somatik komponentlarini qiyosiy o'rganish bizga nafaqat tilning o'zini, balki o'sha tillarning sohibi bo'lgan xalqlarning tafakkuridagi o'xshash va farqli qirralarni ham ochib berdi. Yelka, tirsak, bilak kabi oddiy so'zlar maqol matnida qo'llanar ekan, ular insonning yelkasiga ortilgan yuk kabi milliy-ma'naviy og'irlik kasb etadi. Shu bois bunday iboralarni o'rganish va solishtirish xalqaro muloqotda bir-birimizni to'g'ri tushunish, tarjimada boy ma'noviy qatlamlarni yo'qotib qo'ymaslik va umuman olganda, kross-madaniy anglashuvni oshirish uchun xizmat qiladi.

Литература/References/Adabiyotlar:

1. Dedakhanova M. A. Criteria for Determining the Author of the Speech as a Problem of Theoretical Linguistics. — International Journal on Integrated Education, Vol. 8 No. 2. 2025.
2. Kholboyeva I. “Contrastive Analysis Of Proverbs With Somatic Components In English And Uzbek Languages.” The Peerian Journal, vol. 39, 2025.
3. Maksudova M. “Expression of National Mentality through Somatic Units in Uzbek and English Proverbs.” Amer. Journ. of Lang., Lit. and Learning in STEM Education, vol.3, 2025.
4. Narzullayeva F. va Tuymuradova R. “The Usage of Somatisms in English and Uzbek Proverbs.” Zenodo, 2025.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/3 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).